

Kosztolányi északi – dán, norvég, svéd – műfordításai

Kosztolányi közvetítő nyelv segítségével készült fordításai közül a szlávok egy a költőt egész életén végigkísérő mély vonzalom emlékei, a távol-keletiek tér és idő távolságait hidalják át, a *Számadás* nagy versei szomszédságában, tékozló bőségben, kiapadhatatlan nyelvi gazdagságban, fordítójuk világlátásáról is árulkodva.¹ Északi versfordításai sem tanulság nélküliek. Szabó Zoltán rájuk is utal, évtizedek múltán visszapillantva a *Modern költők*re: Kosztolányi „a kisebb népek irodalma számára is állított néhány műfordításban követséget”,² majd újabb évtizedek múltán Kardos László a költő gazdag érdeklődése példájaként északi műfordításait is felsorolja.³ Találtam elmarasztaló kritikát is. Az egykorú recenzensek a modern magyar nyelv diadalaként ünnepezték a *Modern költőket*,⁴ M[arczinkó] F[erenc] viszont az Irodalomtörténet lapjain szól fanyalogva „a szerkesztőséghez beküldött” kötetéről, éppen északi és szláv fordításaival illusztrálva Kosztolányi „kritikai érzékének” gyengéit: „Dániát [...] Jacobsen 11 jelentéktelen sora képviseli [...]. A svéd Strindberg két rövid, de annál laposabb költeményével szerepel.”⁵ Írásom kicsit polémia is a régen elhunyt M. F.-fel, s igazságszolgáltatás az északi népek líráját – is – tolmácsoló költőnek. A fordításokat megjelenésük sorrendjében – s országok szerint csoportosítva, ahogy ő is tette – veszem számba.

1. *Modern költők* (1914)*Dán vers: Jacobsen*

Kosztolányi tizenkilenc évesen olvassa, „mesterinek”, „isteninek” minősítve, a *Lyhne Nielst*;⁶ a *Jövendő* lapjain megismerkedhet Jacobsen novelláival,⁷ rájuk is utalhat, amikor 1909-ben, a szeretett-tisztelt Szini Gyula kapcsán „a lélek végtelenségében találkozó”, „híg levegőbe írt gesztusokat adó”, „rajzművész”-novellistákról szól.⁸ S természetesen ismerheti a költő verseit is, szintén a *Jövendő*ből, szemelvényesen, valamint a német nyelvű teljes Jacobsenből,⁹ illetve Hans Bethge antológiájából.¹⁰ A *Modern költők* mindenesetre közli a dán lírikus egy versét, akár a megfelelő Jacobsen-kötetből, akár Bethgeből véve azt. Az utóbbi tíz Jacobsen-verset tartalmaz, az összeset – akár a sorozat-kötet is – Robert F. Arnold fordításában. Versünk – *Seidenschuh über Leisten von Gold, Silkesko over gylden Læst* – Kosztolányinál *Selyemcipő az arany kaptafán*.¹¹ Az

eredeztetéshez számolnunk kell Otto Hauser úttörő, a dán lírát bemutató munkájával, valamint az Insel Kiadó Erich von Mendelssohn tolmácsolta *Selyemcipő...*-szövegével is.¹²

Kosztolányi „egy fátyolos, édes, törekeny lélek” hangját találja meg Jacobsen verseiben, s ehhez mért áhítattal szólaltatja meg magyarul a költőt. „[...] e fényes földön hozzá fogható / Nincs senki még. / Olyan akár a forró, déli ég, / S a tiszta hó” – dalolja, egyszerűsítve mind az eredetit, mind a hozzá legközelebb álló Arnold-átköltést, folytatva a fordítók által verscímme emelt, elragadtatott, metaforikus-allegorikus kezdősort. („Ingen er som hun paa Guds sollyse Jord, / Ikke en eneste en. / Som Himlen i Syd og som Sneen i Nord / Er hun ren”, „Es kann in Gottes sonnenfroher Welt ihr gleich / Nicht eine sein. / Sie ist wie der Himmel im Süd, der Schnee in Frostes Reich, So rein.”) A zárórész – 8–12. sor – Jacobsennél és mindhárom közvetítőjénél rímtelen. Kosztolányi – a rím kedvéért? – fontos tartalmi-eszmei, erotikus-boldog, vagy legalábbis vágyó mozzanatot áldoz fel. ‘Egemben a föld öröme van, havamon lángok vannak’ („Men der er Jorderigs Fryd i min Himmel, / Og Flammer der staar af min Sne”, „Aber in meinem Himmel ist irdische Freude, / Und Flammen schlagen aus meinem Schnee”) – éneklí a költő, Kosztolányi viszont az égiben földi pozitív jelenlétét a zavaró „csak”-kal lefokozza,¹³ s új ellentétpárt is told – szépen, de önkényesen – a hó-tűz ellentétéhez: „Tündérházamban minden csak valóság, / A hó tüzes, a csönd zene.”¹⁴ A befejezés felszárnyaló többletszépségekkel dús, pótolva az elsikkadt „földi örömet”:

Ingen Sommers Rose er rødere,
End hendes Øje er sort...

Kein Sommerrose ist röter,
Als ihr Auge schwarz ist...

Nem oly bíborlók a vad nyári rózsák,
Amily sötét éjfélzeme...

Norvég versek: Ibsen, Obstfelder

Ibsenhez is mély áhítattal fordulhatott Kosztolányi: ifjúkora egyik bálványa, aztán négy tanulmányban és tucatnyi színbírálatban fejtegeti titkát, nagyságát. Aiszkhüloszhoz, Shakespeare-hez méri, s Tolsztoj „ikertestvéreként” „havas hegycsúcsnak” látja „a magas északon”.¹⁵ Műfordítóként becsületes-lelkes magyar Ibsen-fordítók nyomdokain halad – munkáikat Rubinyi Mózes veszi számba szép Ibsen-könyvében,¹⁶ a Bethge-antológia norvég anyaga fő lírikusaként láthatja Ibsent, Björnson, Hamsun mellett.

Kosztolányi elődjei még L[udwig] Passarge kötetkéjéből merítették Ibsen-anyagukat – ő és H. Neumann voltak a lírikus Ibsen német megszólaltatásának úttörői. Passarge műve a lipcsei Philipp jun[ior] Reclam Universal-Bibliothek

sorozatában könnyen elérhető volt; a vállalkozás a Monarchia lakói számára Prágától le egészen Szarajevóig – erről Ivo Andrić tanúskodik – a világirodalom alig felbecsülhető jelentőségű közvetítője volt; merített belőle nálunk Kosztolányi s évtizedekkel később Szabó Lőrinc is.¹⁷ Költőnk Bethge Ibsen-anyagát azonban már Christian Morgenstern új – s nyilván nagy visszhangot keltő – átköltéseiben is olvashatja, melyek először 1903-ban, S[amuel] Fischer teljes Ibsenének első kötetében láttak napvilágot, a kiadó lelkes kötetvégi glosszájával.¹⁸ A Bethge által közölt hat költeményből egyet tolmácsol Kosztolányi, az előtte magyarul már többször is megszólaltatott *Verbrannte Schiffet* (*Brændte skibe*), *Északi lovag* címmel.¹⁹ Morgenstern illetékességét már a vers indítása kétségtelenné teszi. „Han vendte sine skuders / stavne fra nord” – kezdődik a vers Ibsennél, „Er wandte seine Barken / Vom nordischen Strand” – visszhangzik Neumann-nál, Passargénél „Er floh von den Spöttern, –/ Die Schiffe gewandt”, Bernhard Bronsnál „Vom Norden weg er schwenkte / Seiner Fahrzeuge Bug.”²⁰ A „Dél” Morgenstern – és Kosztolányi – változata: „Er wandte die Steven / Seiner Schiffe gen Süd”, „Délszakra sodorta / Egy könnyű hajó”. Kosztolányi versindítása nagyvonalú-hűtlen: az „északi lovag”, a hazáját elhagyó s oda visszavágyó költő – ablaka a Soractére nézett – maga fordítja hajóját Délnek. Ibsennél „ø” („Han”, „er”) ’a fényes istenek derűs nyomát kereste’ („søgte lysere guders / legende spor”), Morgenstern ellenkező oldalról világítja meg az indokot: „Nach freundlichem Häfen / Der Nordgötter müd”, Kosztolányi új képet alkot: „Fájt már a szívének / Az északi hó”. A ’Hóország tengerbe süllyedő jelei’ („Snelandets bauner / slukned i hav”, „Des Schneelands Signale / Versanken im Meer”) nála konkrét-metaforikus, a múlt többletével: „A tengeren eltűnt / A jéghegy, a mult.” Impresszionistán színezi-lágyítja a füsthíd képét: „A füstgomolyagból / Híd kel remegőn” („Da spannte sich blau / [...] Einer Rauchbrücke Bau”). A záró versszakból elmarad a lovaglás-mozzanat – nyilván a címadással kívánja Kosztolányi pótolni –, annak norvégben-németben roppant dinamikájú verszenéje – kicsit kárpótol csak érte a pompázó nyár-kép. Az eredeti, Morgenstern, Kosztolányi szövege mellett álljon itt – főhajtásul – a még Passarge nyomán dolgozó Ivánfi Jenő változata is:

Ibsen:
Mod snelandets hytter
Fra solstrandens krat,
rider en rytter
hver eneste nat.

Kosztolányi:
S a délszaki éjből,
Hol lángol a nyár,
A hídon a ködbe
Egy árny hazajár.

Morgenstern:
Nach den schneeigen Breiten
Aus der Südhaine Pracht
Einen Reiter sieht reiten
Jedjegliche Nacht.²¹

Passarge:
Nach dem Schneeland und weiter,
Von des Südens Pracht,
Reitet ein Reiter
In jeder Nacht.

Ivánfi:
Nyugat fényéből észak
Ködébe gyors lován
Egy nyughatatlan vándor,
jár, minden északán.²²

A másik Ibsen-vers, a *Vége (Borte!, Morgensternnél Fort!)* magyar földön elődtelen, Kosztolányi önálló kutakodásának, tetszésének emléke. Ennek is három tolmácsolóját találtam meg. A balladisztikusan szaggatott, tömör vers közvetítője költőnk számára ismét Morgenstern, a bizonyíték a záró versszak „akkordja”:

Ibsen:
Det var en fest kun,
for natten den sorte;
hun var en gæst kun, –
og nu er hun borte.

Neumann:
In Nacht verglommen
Festhalle Stunden;
Als Gast gekommen –
Ist sie verschwunden.

Passarge:
Das Ganze fast nur
Ein Traum von Sekunden;
Sie war Gast nur
Und ist nun verschwunden.

Morgenstern:
Es war eine Rast nur,
Ein kurzer Akkord!
Sie war ein Gast nur, –
Und nun ist sie fort.²³

Kosztolányi:
Rövid akkord volt,
Egy kósza ábránd!
Vendég, ki jött és
Aztán tovább állt.

A fordítás Ibsen és Morgenstern 5–6 szótagos, hangsúlyos mértékű sorait 5 szótagúakra egységesíti; a keresztrímeke „leképzésével” itt is adós maradt a költő. Kosztolányi és impresszionistán kontúrelmosó jelzője révén az „Egy kósza ábránd”-sor (az „Annyi ábrándtól remegett a lelkem”-versindítást előlegezi); nem világlik ki a vendég nő volta.

Az Ibsen-portya harmadik verse a *Brand* híres *Duettje*. Elődök sorjájának mögötte, először a *Magyar Salon* lapjain szólal meg, ismeretlen átköltő műveként.²⁴ Kosztolányi, felesége visszaemlékezése szerint a tízes évek elején fordítja a *Brandot* és *A szerelem komédiáját*.²⁵ Egy-egy szemelvény maradt ránk belőlük, így az elsőből az 1914-es kötetben a *Duett* (eredetiben és német fordítóinál is *Agnes*). A szerelmi párost Ibsen lírai versei közé is besorolta – a szereplők neve nélkül. Német közvetítői rendre megszólaltatják, Neumann versként,²⁶ Passarge és Morgenstern költeményként és drámarészletül; Morgenstern kétféle szöveggel; színműváltozata a régebbi, és jórészt még Passarge fordítását visszhangozza, akár szó szerint is.²⁷ Egyéni megoldásaiban –

látni fogjuk – Neumannból – esetleg magából Ibsenből – is merít. Kosztolányi ezt a – mondhatnánk – Passarge–Morgenstern-szöveget használja. Morgenstern finom s Kosztolányinál is megjelenő szövegváltozásai mutatják ezt. Így az első versszakban a lepkefogó háló részletezése és a versszakvégi nyomósító rámutatás (a megfeleléseket itt kurziválással jelölöm):

Ibsen:

Agnes, min dejlige sommerfugl,
dig vil jeg legende fange!
Jeg fletter et garn med masker små,
og maskerne er mine sange!

Passarge:

Agnes, mein reizender Schmetterling,
Entfliehst du, ich fange dich wieder!
Ich knüpfe ein Garn, sei's noch so gering,
Und die Maschen sind meine Lieder.

Morgenstern:

Agnes, mein reizender Schmetterling,
Bald fang' ich spielend Dich wieder!
Ein Fanggarn knüpf' ich mit Maschen dicht,
Und die Maschen, das sind meine Lieder!

Kosztolányi:

Ágnes, pici pillém, százszintü lepkém,
Mindjárt a rabom vagy, drága, bohó!
Hálót kötözök, hurkot bogozok most
S az énekem, az lesz a pillefogó.

Még kézenfekvőbb bizonyíték a negyedik versszak második sorának „Wind” – „fuvalom”-megfelelése, csak Morgenstern és Kosztolányi élnek vele. Ibsennél „Er jeg en sommerfugl, ung og blank, / jeg lystig i legen mig svinger” (‘Pillangó vagyok, fiatal és tiszta, / vidáman ringatózom’), Passargénál „Und ich bin ein Schmetterling jung und fein, / So flieg’ über Thal ich und Hügel”, Neumann-nál hasonlóan „Bin ich ein Schmetterling jung, so schwing’ / Ich mich froh über Thäler und Hügel”, Morgensternnél „Bin ich ein Schmetterling, jung und fein, / Mag lustig der Wind mich entführen”, Kosztolányinál: „Ha pille vagyok, szálljak csapodáran, / Ringasson a lengedező fuvalom.” (Egy esetben merít Kosztolányi valószínűleg a nyilván előtte lévő Passarge-változatból, itt a lírakötet mégis csak fellelhető egyetlenegy módosítását felhasználva. Ibsennél ‘a hanga’ ‘csúcsából’, ‘cseppjeiből’ [„af lyngtoppen”), Passarge drámaváltozatában a ‘virágokból’ [„von den Blüten”), Neumann-nál és Morgensternnél ‘a seprővirágból’ [„Heidekraut”) iszik a pillangó; Kosztolányinál elvész a szép kép: „A rétre repül, a virágra pihen”, Passarge lírakötetében: „So lass an den Blüten mich hangen”.)

Kosztolányi fordítása ihletett, áradó életörömtől túlcserdülő, sodró iramú. Álljon itt még a záró versszak, Ibsen, a két Morgenstern-változat és Kosztolányi szövegével:

Ibsen:

Nej, jeg skal løfte dig varligt på hånd
og lukke dig ind i mit hjerte;
der kan du lege dit hele liv
den glædeste leg, du lærte!

Morgenstern, lírakötet:

Nein, auf die Hand vill ich setzen dich zart
Und in mein Herz einschliessen;
Dort magst du flattern dein Leben lang
Und ewiger Sonne geniessen!

Passarge–Morgenstern:

Nein, nein ich nehme dich so zart auf die Hand
Und schliesse Dich ein in mein Herze;
Dort magst Du treiben Dein Lebelang
Die fröhlichsten Spiele und Scherze!

Kosztolányi:

Oly lágyan emellek a tenyeremre,
Börtönnek a szívem kellemetes.
Örökre kacagj itt, éld a világot,
Táncolva, dalolva, ujjongva szeress!²⁸

Határozóhalmazás és táncosan szökellő – daktilusra is átjátszható – anapesztusok szöktetik magasra Ejnár túlcserdülő kedvét, az évődő szópárbaj derűjét; itt még kék a dráma fölött az ég.

Sigbjørn Obstfelder (1866–1900) verse ellenkező előjelű. *A halál vet (Han saar, Er sät)* szintén a Bethge-antológiából származik, témája, szimbolizmusa tetszhetett Kosztolányinak. Itt Otto Hauser, a világlíra páratlanul sokoldalú közvetítője a tolmácsoló. Nagyon pontos, sorhosszváltozataiban is, Kosztolányi hasonlóan, mindössze egy jelzőt told be. A második versszakot idézem:

Han gaar og saar,
saar og saar –
rædde roser, blege tulipaner.
sorte violer og syge hyazinther,
mimoser.

Er geht und sät,
Sät und sät. –
Bange Rosen, bleiche Tulpen,
Schwarze Veilchen und kranke Hyazinthen,
Mimosen.

Az éjbe vet,
 Vet, csöndbe vet.
 Bús rózsát, halvány tulipánt,
 beteg jácintot és fekete ibolyát,
 Könnyet.²⁹

Svéd versek: Strindberg

A Strindberg-versanyagot is készen kapja Kosztolányi. Megszólaltatásuk nem előzménytelen. Ifjúkori, túlzó írások után 1913 körül higgad le csendes szeretetté Strindberg-rajongása, az író három öregkori verses drámája – *A nagy országút, Abu Casem papucsai, Vidám karácsony* – kapcsán. Az utóbbiról (svédül *Svarta handsken, Fekete kesztyű*; Kosztolányi a fordító, Emil Schering nyomán adja magyar címét) írva „élet delejes áramát”, „a szeretet elektromosságát” ünnepli; azt, hogy egy bérház kusza összevisszaságában hogyan gyulladnak ki a télapó és a karácsonyi angyal megbékítő mesterkedései nyomán „az öröm fényes villanygömbjei”.³⁰ A télapó (jul-tomten, Weih-nachtsmann) mintegy prologusként elhangzó szövegét magyarra is teszi, „Bábel-torony sok zagyva emberekkel” kezdettel. A részlet hiányzik a *Modern költők*ből, pedig e kései „lírai fantázia” adalék Strindberg – Kosztolányi szavával – „édes és infantilis költészetéhez”. Remekül tolmácsolja a „Bábel-torony” hangzavarát: „Lift kattog, cuppan a vízvezeték; / mint szamovárr zeng a központi fűtés, / zuhany fröcsög, sziszeg a porszivattyú, / ajtó csapódik, rí egy csecsemő”, „Nu knarrar hissen vattenröret purrar; / och värmeledningen den sjuder som ett tekök; / nu går en dusch, nu suger cleanern; / där stängs en dörr, där skrek ett litet barn!”, „Jetzt knarrt der Aufzug, fließt die Wasserleitung; / die Heizung siedet wie die Teemaschine; / jetzt rauscht die Dusche, saugt man Staub; / da geht 'ne Tür, dort schreit ein Säugling!” A részletet Kosztolányi az „egymással búsan feleselő” „fúgák, szonáták, keringők”-pontnál zárja, megszemélyesítve a zenei sokféleséget.³¹

A *Modern költők* egyik Strindberg-verse a *Naplemente a tengernél*. Kosztolányi itt Bethge Hauser-fordítását használja fel.³² A vers változó hosszúságú sorokra tördelt próza, hangja józan-keserű, ironikus, szókincse – indulásában – tudományos-száraz: „Havet är grönt, / sa dunkelt absintgrönt; / det är bittert som chlormagnesium / och saltare an chlornatrium”, „Das Meer ist grün, / So dunkel absinthgrün; / es ist so bitter wie Chlormagnesium / Und salziger als Chlornatrium”, „A tenger oly zöld, / Zöld mint az abszint; / És fanyar, mint a chlórmagnézium / És sós, mint a chlórnatríum.” Itt válik személyessé a vers; a tenger feledést ad: „Och glömska, glömska / av stora synder och stora sorger / det ger endast havet, / och absint!”, „Und Vergessen, Vergessen / Von grossen Sünden und grossen Schmerzen / Gibt einzig das Meer / Und Absinth!”, Kosztolányinál még mániákusabb ismétléssel: „És megtanít felejteni / Bús bűneim feledtetője, / Csak a tenger feledtet, / Ő és az abszint!” Ironikus fordulat

után – altat, mint a „Revue des deux Mondes” cikke – a füstös, nap által is áthatolhatatlan, csődös Svédország képével zárul a vers, a vörös színonimáival, kontrasztban a betoldott feketével, nagy intenzitást nyerve Kosztolányinál:

men runt kring horisonten
sta brotten sa röda
som bengaliska eldar
och lysa pa eländet.

Doch rings um den Horizont
Steht der Bankrott so rot
Wie bengalische Feuer
Und leuchtet auf das Elend.

De vérvörös a horizont,
Véres kudarcunktól bíborlik.
Mint a görögtűz tündököl
S lenéz fekete nyomorunkra.

A másik Strindberg-vers, a *Csöndes idill szombat estén* (*Lördagskväll, Samstags-
abend*) három közvetítésű. Bethge Hanns von Gumpenberg gazdag antológiájából veszi német szövegét, Kosztolányi nyilván ezzel élt; Hauser fordítása csak 1917-es füzetében található, Emil Scheringé – bár nyilván régebbi eredetű – 1923-as, Strindberg-sorozatbeli kötetéből áll rendelkezésünkre.³³ Kosztolányi bevezetőként adott Strindberg-jellemzése – „Vérmérséklete lírai. Még a tárgyakat is úgy látja, hogy saját lelkét adja nekik. Ez a temperamentum, amely annyit háborgott egyéb írásaiban, a verseiben elpihen. Csöndes, idilli verseket ír. A vers a harcok ünnepnapja” – e versre is áll, ennek jegyében fordítja. A trochaikus lejtésű sorokat magyaros, 4/6, 6/4, 4/4/2 metszetű tízesekre játssza át, ez az epikus-mesélő, kényelmes ritmusforma páratlan a *Modern költők*ben. Jelzőivel, megszemélyesítéseivel dúsítja fel Strindberg, illetve Gumpenberg képeit, már az első versszakban Csokonait, a *Toldi* Aranyát asszociálva:

Windesstille: spiegelnd ist die Bucht entschlafen,
Mühlrad schweigt, die Segel sind im Hafen;
Rinder ziehn zur Weider mit Gemuhe,
Alles rüstet sich zum Tag der Ruhe.

Szél se fúj már: az öböl is hallgat,
Malomkerék, bús vitorla alhat;
Legelésző barom csorda béget,
Hallani az édes békességet.

Petőfi-visszacsengés („Munkálkodik a gereblye, seprő”, „[...] man kehrt und harkt”) után egy kicsit *A szegény kisgyermek panasza*i költőjének látásmódjával,

szándékoltan naiv-primitív hangon – s ezt érezhette talán Marczinkó Ferenc laposnak – dupláz rá Strindbergre: „Ég a kerti tulipán harangja, / Sarokba bújt huncutul a lapda, / Hajasbaba ünnepi bordóban, / Kis trombita megfullt a hordóban”, „Auf der Hausrabatte lagern Kinderdöckchen / Unter buntgeflamnten Tulpenglöckchen; / Gummiball versteckte sich zum Spasse, / Die Trompet’ ertrank im Wasserfasse.”

A zárórészben megemelkedik a vers – ahogy a *Naplementében* is – felborzolódik az idill, beleszól nyugodt-nyugtalanítóan a nagyvilág, a messzeség, a tenger (Kosztolányi már a csendes viharkakas megszemélyesítésével is – „figyel, szerteszéjjel” – megrezdíti ezt a nyugtalanságot):

men i stranden ännu havet gormar;
det är bara dyningar från veckans stormar.³⁴

Doch am Strande rauscht das Meer noch leisen
Nachklang von der Woche Sturmesweisen.

De a tenger zeng és zongorázik,
Játssza a hét vad melódiáit.

2. Modern költők, 1921: két új Ibsen-vers

Az antológia második kiadása két új Ibsen-szemelvénnel bővül. *A költő énekel* („A szerelem komédiájából”, „Af Kærlighedens komedie”) valószínűleg a Kosztolányiné említette drámafordítás egyetlen ránk maradt nyoma, s talán 1913-ban még nem volt végleges formába öntve. Passarge annak idején még szinte lefordíthatatlannak vélte a teljes színművet. „Úgy hullanak benne a rímek, csapás csapásra, ahogy a gőzkalapács az izzó vasra” – írta.³⁵ Aztán páran mégis megkísérelték a lehetetlent. Így több német közvetítő forrással kellett számolnom. Passarge és Neumann csak Falk, az ifjú költő dalát fordította le,³⁶ M. V. Borch és Philipp Schweitzer professzor a drámát,³⁷ Morgenstern mindkettőt, most is kétféle szöveggel.³⁸ S hozzájutottam – igaz, van Doren későbbi, 1929-es világirodalmi antológiájából a „dal” angol nyelvű variánsához, Sir Edmund Gosse (1849–1928, Ibsen első angol népszerűsítője) szövegével.³⁹

A verset indító első tavaszi kép kétségtelenné teszi Schweitzer illetékességét. Kosztolányi változatának mondatszerkezete pontos tükrö az övének. Az első két sor kapcsolatos összetett mondat, közös alannyal, az első helyhatározós bővítémmel, mindkettejükénél:

Sonne lacht im Hain und Hage,
Lockt zum Spiel auf Weg und Wies’;

Nap ragyog a zöld mezőkön
És dalos kacajt fakaszt.

A többi fordítónál a tartalom is lényegesen más. Passarge változata: „Sonnenschein und Blumenbeete, / Alle Blüten sind ja dein!”, Neumanné – ez áll legközelebb a Schweitzer-Kosztolányi-megoldáshoz –: „Sonnenglanz in Gartenlauben / Ist zu Lust und Freude da”, Borché: „Sieh’ den Lenz sich hold entfalten, / Aus dem Grün die Knospe bricht”, Morgensterné a drámakötetben: „Welch ein Tag im trauten Garten, / Reich an Sonne, reich an Glück”, a versesben: „Freunde, die ihr diesen Garten / Jubelnd und entzückt durchstreift”.⁴⁰

Képviselje itt a „dalt” a harmadik versszak. Falk, a minden hagyományost tüntető daccal fumigáló költő, kicsit maga a szerző – Kosztolányi kedvenc bécsi professzora jellemzi így,⁴¹ a gyümölcs (a beteljesülés, a termés) helyett a virágot, a madárdalt (a múltó jelent, a könnyű, vidám éneket) választja; hadd rabolják hát kertje gyümölcsét, énekükkel fizetve, a madarak. A fordítás – akárcsak a *Duett*ben – emlékezetesen sodró áramú itt is, jambikus lassítású trocheusaival, színes hangállományával, metaforikus halmozásával s ugyanakkor lapidáris, szólásos tömörségével. A szakasz első fele Schweitzer nyomán szabad fogalmazású; Ibsen és fordítói a madár elijesztésétől tekintenek el (náluk ez, kicsit disszonánsan a magasröptű dikcióhoz képest, „veréb”, csak Kosztolányinál és Schweitzernél „seregély”, Gosse szavával „rigó”);⁴² Schweitzer és Kosztolányi felfelé mutat:

Warum nich dem Staar erlauben
Muntres Lied auf heitren Höhn?
Lass als Sängerlohn ihn rauben
Deine Hoffnung, noch so schön!
Glaub mir, du gewinnst beim Teilen:
Sang wird dir für späte Frucht!
Dank daran, die Stunden eilen –
Ankerst bald in stiller Bucht!

A seregélyt egyre híjja
A kéklő magas fölebb.
Hadd rabolja – ez a díja –
Illatos gyümölcsödet!
Oszd meg véle, hajts a szóra,
Méz, illat, gyümölcs a dal!
Gondold meg, hogy száll az óra –
S nem vagy mindig fiatal!⁴³

A másik Ibsen-vers a *Magyarországhoz (Til Ungarn! An Ungarn)*. A levett magyar szabadságharcot sirató ifjúkori költeményt (1849) lelkes magyar népszerűsítőjéhez, Lázár Bélához még maga a költő juttatta el, életírója, Henrik Jaeger révén. Ő fel is olvasta, a műegyetemi olvasóköri matinéján – Kosztolányi ekkor öt éves. A szöveget a Pesti Hírlap, majd pedig három évtized múltán maga Lázár is közölte, 1918-ban kelt visszaemlékezéseiben.⁴⁴ Kosztolányi – akit Trianonnal „földre vert a szégyen és az átok” – az általa szerkesztett *Vérző Magyarország* című antológia számára fordíthatta le, felrázó vigaszul – ahogy hajdan Arany Byront, Thomas Moore-t –, 1920–1921-ben, Matthew Arnold, François Coppée, Swinburne, Heine magyar vonatkozású versei – és a saját *Égi jogász* című írása – mellett.⁴⁵ Hosszas kutatás után leltem meg a német közvetítő szöveget – itt páratlan segítők, Helmut Röttsch is tanácstalan volt, s hasztalan volt, s hasztalan érkeztek külföldről az ifjúkori Ibsen-versek német változatai⁴⁶ –; végül is az Egyetemi Könyvtár 1903-as Ibsen-verskötetében találtam meg, Max Bamberger szavaival;⁴⁷ a norvég eredetit pedig az oslói egyetemi könyvtár volt szíves számomra eljuttatni.⁴⁸ Bamberger szövege tartalomában, formában alázatosan követi az eredetit, különös toldás nélkül, inkább elhagy pár jelzőt az utolsó versszakból. Kosztolányi is mértéktartó, visszaadja a felező tizenhatos ütemet, a párrímeket, a négy soros szakaszokat kettősekre osztva (a nagyobb nyomaték kedvéért?). A győztes zsarnokság képét idézem, először Ibsennel és Bambergerrel:

Frihedshelteskaren segned for Barbarers vilde Horder, –
Paa Ruinen Tyranniet staaer igjen som Frihedsmorder.
Fryder eder, purpursmykkede Monarker! Atter feired
Magten sin Triumph, – paany er Frihedsflammen jo beseiret!

Vor den Horden der Barbaren sanken Freiheitshelder nieder,
Auf Ruinen, Freiheit mordend, steht die Tyrannei nun wieder.
Ihr im Purpurkleid, Monarchen! jubelt laut: „Triumph errungen
hat die Macht,“ – der Freiheit Flammen sind aufs neue ja bezwungen.

Kosztolányi hangutánzó igével, az r-ek kemény zenéjével, majd a h-k, m-ek tompaságával, mértékletes jelzőtoldásokkal, módhatározós lélek- és folyamat-rajzzal árnyal:

Az igazság hősein most barbár horda kénye harsog
S gyilkoló ádázkodással áll a gőgös, durva zsarnok.

Ujjongtok bíbor monarchák: „Az erő győzött a hadba”
S a szabadság tiszta lángja újra hamvadoz, lohadva.⁴⁹

3. A *Pesti Hírlap Nagy Naptára* (1927–1935):
Újra-kiadások; új versek: egy dán meg két svéd

A *Pesti Hírlap Nagy Naptárában* Kosztolányi majd egy évtizeden át több mint félszázadot mutat be a világlíra nagyjaiból – a maga nevének jegyzése nélkül –, páratlanul színes válogatásban, részben a *Modern költők* anyagából, az ott közölt életrajzi adatokat módosítva-rövidítve, részben új verset is adva az antológia egy-egy darabjához s végül másutt megjelent publikációiból újra-kiadva. Tevékenységével – hitem szerint – el nem hanyagolható, de aligha feltérképezhető szolgálatot tett a magyar közművelődésnek.⁵⁰

Az északi anyagot először Strindberg versével, a *Csöndes idill...*-lel idézi fel, 1927-ben, a költőt „az újkor egyik legnagyobb lángelméjének” minősítve.⁵¹ A verset aztán – sorozatában egyedülállóan – 1933-ban megismétli, itt Strindberg dualizmusát hangsúlyozva (ezzel jellemzi Petőfit, Jókait, Goethét is): „...a kedély és a jellem, a teljes nőiesség és a teljes férfiaság, az önsanyargatás és az életszeretet, a regényesség és a valóság”.⁵²

A Jacobsen-újra-kiadás újdonása – 1929 – egy frissen fordított kései költemény, az *Arcképem körül* (*Omkring mit billed* –).⁵³ Itt is Robert F. Arnold, illetve Mendelssohn fordításával kell számolnunk, közvetítőként.⁵⁴ A mind az eredetiben, mind német tolmácsolásaiban puritán, komor vers pár pontja bizonyítja Arnold illetékességét. Így indulása: „Liglagner i Festons imkrig mit Billed / Og mørk Cypres og il, men ingen Palmer”, Arnoldnál, illetve Kosztolányinál: „Sarglacken säh ich gern rundum mein Bild, / Cypressen-, Weidenlaub, doch keine Palmen”, „Szívesen látnék arcképem körül / Egy szemfedőt, ciprust, de sose pálmát”. Hasonlóan csak ők ketten adják vissza az „összekulcsolt kéz”-motívumot („Men ingen Händer sluttet’ i hinanden”, Doch keine Hände, zum Gebet entfaltet,” – az „ima” Arnold bővítése –, „De nem imára kulcsolt kezeket”).

A fordítás Kosztolányi puritánvá válásának is példája kicsit: nem aggat díszít a versre, két jelzőt el is hagy. A „mit grauer Asche auf den weissen Blättern” nála csak „A szirmaikon fehér hamuval”, a „Kreidenweisse Totenbein” „fehérlő csontokat”, s kiválasztásában sem érdektelen: a „nincs mibe hinnem” költője a lemondó, az ég irányában a legtávlatlanabb verset választja a sugárzó életörömről *Selyemcipő...* mellé.

Két svéd vers: Heidenstam, Fröding

Kosztolányi sokféle tájékozódása, északi érdeklődése leggazdagabban az 1935-ös, lényegében utolsó szemelvénycsoportban mutatkozik meg (az 1936-os már csak prózai szemelvényeket közöl, gyaníthatóan még mindig költőnk fordításában, de legalábbis szerkesztésével): a lengyel Wierzyński és Prus mellett ott az észt Johannes Semper, a svéd Fröding és Heidenstam.⁵⁵

A svéd lírával nálunk – Győry Vilmos régebbi klasszikusokat bemutató múlt századi kötete után – úttörő módon Leffler Béla foglalkozott, tanulmánya meleg rokonszenvvel taglalja mindkét költőt; ötsoros Heidenstam-szemelvénye esetleges, nem műfordítás igényű.⁵⁶ Tudtommal Kosztolányi mutatja be először nálunk őt is, társát is. A két vers feltételezhető német közvetítője után sokáig kutattam eredménytelenül, végül Röttsch professzor munkatársa, Brigitte Schroeter volt szíves segítségemre, elküldve a kívánt szövegeket, forrásukul egy 1923-as, illetve 1941-es antológiát nevezve meg. Összevető-elemző munkám végeztével lettem figyelmes Kosztolányi 1933–34-es *Naplója* hátoldalának bejegyzésére: „*Nordische Lyrik* (xxx) Amalthea Verlag, Wien”.⁵⁷ Ez a mű lehetett Kosztolányi – közvetlen – forrása; ma már nem elérhető. Így adott német szövegeimnél maradtam: az 1923-as Fröding-fordítás kerülhetett a Kosztolányi által jelzett, kívánt s valószínűleg meg is szerzett kötetbe (az 1935-ös *Naptár* előmunkálatai 1934-ben folytak); a Heidenstam-vers fordítója pedig 1941-ben gyűjtötte önálló, saját füzetbe északi átköltéseit. Gustaf Fröding versét – *Téli éjszaka* – tehát Erich Nörrenberg antológiájában olvashattam németül, *Winter-nacht* címmel. A kötet a svéd klasszikus hatvanegy versét tartalmazza, öt ciklusba soroltan. Versünk az utolsó, *Stimmungen und Bilder* című ciklusból való. Nörrenberg átköltéseit a berlini egyetem „északi (nyelvi) lektora” „minden tekintetben az eredetiekhez hűnek” minősítette.⁵⁸ A Heidenstam-vers – *Életem* – valószínű közetítője Alfred Pätzold; ötvenöt költeményt ad Rydberg, Fröding, Heidenstam műveiből. Hosszasan nem időzöm válogatása jellemzésénél: nem tudható, mi állt belőlük 1934-ben Kosztolányi rendelkezésére. Fröding klasszikus témák ihlette verseit látjuk itt – *Narkissos, Antinoos, Alkibiades* –, majd filozófiai indíttatásúakat – *Was ist die Wahrheit, Das Ideal* –; leggazdagabb – huszonhat vers – a Heidenstam-anyag, innen való versünk, *Mein Leben* címmel.⁵⁹

Az eredeti szövegekhez ismét csak a stockholmi királyi könyvtár jóvoltából jutottam hozzá. A *Téli éjszaka (Vinternatt)* a *Gitár és szájharmonika (Gitarr och dragharmonika)* című ifjúkori kötet darabja, az *Életem (Min Levnad)* az *Új versek (Nya dikter)* című Heidenstam-ciklusból való.⁶⁰

Az utóbbival végezhetünk előbb. Az *Életem* az elmúlás verse, ahogy az *Arcképem körül* is az volt; az időt múlni hagyó, az elismerést elutasító, a balszerencsét, barátai hűtlenségét elviselő, részvétet nem kívánó költő verse: hisz élete felhőárnyék csak. Az eredeti rímtelen puritánságát a német pontosan követi, Kosztolányi rímmel enyhíti a komorságot, jelzőkkel, módhatározókkal minősít: „Mulj, élet! Én téged nem úgy szeretlek, / hogy perceit a kirakatba tenném, / olcsó csodájául bámész szemeknek”, „Mein Leben, schreite! Wardst mir nicht so lieb, / dass ich am Fenster mit dir beschäftigt, / zur Schau gar deine Stunden stellen müsste”; aztán „mikor elárulnak meghitt barátok / [...] nem beszélek szenelegve, könnyen:”, „Und wenn meine Freunde mich

betrogen / [...] sag nicht dem, der mich begegnen.“ A befejezés szózenéjével érzékletes és tünékenységet kifejező igenevével makulátlan remeklés:

Du vida värld, min största sorg
är blott ein skugga av ett moln.
Tigande går jag i min grav.

Du weite Welt, mein grösstes Leid
ist nur der Schatten einer Wolke. –
Schweigend geh ich in mein Grab.

Ó nagyvilág, legbúsabb bánatom
egy elvonuló felleg árnya csak.
Magam megyek siromhoz, hallgatag.

A *Téli éjszaka* fiataalkori verseinek hangulatát idézhette fel Kosztolányiban, a *Téli alkonyét*, a *Budai idillét*, (orosz) tél-nosztalgiáját, az annyira szeretett *Anyegin* haldokló ősz-képét.⁶¹ Választhatta a verset „könnyed üteme, tündöklő külső formája” – Frödinget jellemzi így – miatt is. A komor látomást áradó, pazar verszene hordozza. A bonyolult rímszerkezet – két-két párrímes sort a harmadik és a hatodik pántolja össze – és ritmus – itt szótagszám-rövidülés torpantja meg a trocheusok lejtését – csak tartalmi hűtlenségek árán adható vissza. Itt csak a kezdőképre és a látomást tartalmazó második versszakra térhetünk ki részletesebben. A költő a téli erdő palotájának megtekintésére invitál:

Låt oss åka sakta,
låt oss dock betrakta
skogens vita slott,
golvens marmorstenar,
vita valv av grenar,
som till himlen nått.⁶²

Leis ist unser Schlitten
Durch die Nacht geglitten,
sternenklar und kalt.
Weissen Marmorhallen,
schimmernd von Kristallen,
gleichet der Winterwald.

Kosztolányinál – Nörrenberg nyomán – hiányzik az útrahívás és palota-kép részletezése; hangulatában, zeneiségében azonban kitűnő a versindítása, nazá-lisaival – már Nörrenberg is lágyabbra hangolja Fröding keményebb verskezdését –, alliterációival, hangulatfestő igéjével, hangrendi változatosságával:

Száll a szán az éjen
és a fák fehéren
meg-megrengenek.
Márvány-bolt a friss táj
és megannyi kristály
benn a rengeteg.⁴³

A központi képből Kosztolányi Nörrenberg ravatal-utalását bontja tovább. Hű marad annak birtokos jelzős, feszes és mégis játékosan tördelt mondatához; hasonlóan feszes ívű, torlódó jelzőjű, enjambement-nal megtorpanított versmondatával mintegy lekottázva a „roppant ravatal” ívelését, a szimbolikusan nyarbetűs Nyarat a lelassuló zárósort végére dobva:

Ej nett snöstoff röres,
under valven höres
igen vinds musik,
snön har rett alkover,
och därinne sover
sommarns frusna lik.

Nicht ein Zweig bewegt sich
nicht ein Schneestaub regt sich,
nicht ein Lüftchen zart.
Still in Winters Reiche
ruht der todesbleiche
Sommer aufgebahrt.

Ág, hógyöngy se moccan,
csönd nyomasztja hosszan,
még szellő se jár.
Jégből ívelt halvány
roppant ravatalján
fekszik itt a Nyár.

A „[...] ruht [...] aufgebahrt” és a „[...] roppant ravatalján” egybecsengése megerősíti Nörrenberg közvetítő voltát. Akkor is, ha a harmadik versszakból hiányzik nála az őrtálló borókákra való utalás („enar halla vakt”), Kosztolányinál viszont – talán a halottvirrasztás emléke, talán éppen Vajda verse nyomán – megtalálható: „És hol a halott van, / őrt állnak nyugodtan / a komoly fenyők. / Hosszu gyolcs lepelben / a halott hever lenn / s őrzik csöndben ők.” Nem kell okvetlenül más közvetítő szövegre – is – gondolnunk: a záró versszakban Kosztolányi immár teljesen, Frödingtől is függetlenül az örködésmozzanatot árnyalja tovább. A „karddal” toldás nem öncélú – először fel sem figyeltem rá -: jelzi a megszemélyesített árnyak feladatát (kicsit középkorisan, de hát a kastély is olyan):

Silberhelle Sterne
strahlen in der Ferne
des gewölbten Dachs,
dunkle Schatten gleiten
durch den Raum des weiten
schimmernden Gemachs.

A tetőn keresztül
csillag fénye rezdül
s gyászba öltözött
ünnepélyes árnyak
karddal föl-le járnak
a törzsek között.⁶⁴

Összegezés

Mit, honnan, miért merített Kosztolányi, milyen színvonalúak északi műfordításai? Az 1914-es *Modern költők* idevágó hét verse közül ötöt Hans Bethge 1907-es antológiájából vett Kosztolányi, egyúttal az Ibsen- és Jacobsen-fordítások múlt század végi és XX. század eleji magyar hagyományát is folytatva. Tisztelgett is velük az északi nagyok, Jacobsen, Ibsen, Strindberg előtt. Egyúttal segítettek valószínű büszke vágyának teljesítésében – antológiája 1914 januárjában jelenhetett meg, recenziói tanúsága szerint –; abban, hogy minél gazdagabb skálában mutassa fel „a modern lélek egytestvér” voltát. El is érte Bethge választékának gazdagságát: hozzá hasonlóan pontosan tizenhét ország költőit szólaltatja meg; nála ugyan nincs Portugália és „Ungarn”, helyette ott – gesztusként a szomszéd népek költészete iránt – Szerbia és – Bethge időközben megjelent török fordításkötete nyomán – Törökország.

Az 1921-es *Modern költők* gazdagodása két Ibsen-mű, a magyarokhoz címzett óda fájó aktualitással. A *Pesti Hírlap Nagy Naptárában* történt Strindberg-újraközlések után újabb Jacobsen-verssel, valamint a színskála bővítésének nyilvánvaló szándékával a két talán legnagyobb svéd lírikus úttörő bemutatásával zárul az északi portya.

Közvetítőit tekintve kétséget szinte kizáróan német anyagokkal él Kosztolányi, bár maga antológiája előszavában északi átköltései forrásául „pontos német, francia és angol” szövegeket jelöl meg.⁶⁵ A filológiai bizonyítékokon kívül erre utal az északiak angolszász fordításiirodalmának tőlünk messze eső volta, a Jacobsen- és Strindberg-mű későbbi, a húszas évek elejére eső – teljesebb? – angol megjelenése.⁶⁶ (Kosztolányi ez idő tájt Tagore-fordításaihoz használt – magától a költőtől származó – angol változatokat.⁶⁷) A „pontos” minősítés viszont fenntartás nélkül elfogadható: a *Modern költők* északi verseinek német közvetítői lelkiismeretes filológusok – teljes, önálló fordításköteteik is igazolják illetékességüket –; így dán vonatkozásban Robert F. Arnold, a svédben Hanns von Gumpenberg, illetve Otto Hauser, a norvégben

ismét Hauser, valamint a boszorkányos verstechnikájú, elődje munkájára is építő Christian Morgenstern. A második *Modern költők* két szövegének közvetítői, Max Bamberger és Philipp Schweitzer, hasonló erényűek. A két utolsó vershez – túllépve a Bethge-kötet csekély kínálatán⁶⁸ – a német fordításirodalom újabb, friss eredményeit veszi Kosztolányi igénybe, Erich von Nörrenberg, illetve Hans Pätzold átköltéseit. (A valószínűleg mindkettejük szövegét tartalmazó, Kosztolányi által keresett kötetet nem sikerült megszerezniem.)

Nem túlon túl szűkkörű ez a költőgárda? Gazdagít bennünket ma is? Az első Ibsen-versek egy – Kosztolányi szavával – „hallgató” költő „tartózkodó, de mély lírájának” maradandó megszólaltatói.⁶⁹ Számunkra a XX. századi magyar líra megújulásának is izgalmas dokumentumai: ahogy költőnk orosz versfordításai, ezek is kétarcúak; kicsit vissza is mutatnak, a századvég költészetének stílusjegyei felé, meg előre is, a valóban „hajlékony” és – Kosztolányinál talán kevésbé – „acélos-kemény”, de mindig tisztán zengő nyelv irányában.⁷⁰ A két Ibsen-dalbetét, valamint az első Jacobsen-fordítás hitem szerint sosem avul el: áradó életörömük – az eredetiben és Kosztolányi szövegében is – él és időszerű. S van még egy, ellentétes, ám átköltőjük ízléséről, világlátásáról az előbbiekhöz hasonlóan árulkodó versvonulat: az elmúlás komor-szikár – Kosztolányi által is szigorú pontossággal tolmácsolt – költeményei, Obstfelderé, Jacobsené, Heidenstamé. Az utolsó híradás az északi líráról Fröding tájképe. Ahogy a benne ábrázolt téli erdő palota, a fordítás is az, diadalmas erőpróba. Talán a két Strindberg-átköltés a leggyökértelenebb, elsősorban a Bethge kínálta teljességet szolgálja; bár a *Csendes idill...*-t Kosztolányi különösen kedvelhette.⁷¹

Az északi lírát megszólaltató hagyomány aztán meg is szakad. A nyelvismeret hiánya riasztotta el tőle a Nyugat első és második nemzedékének nagy költő-műfordítóit? Beérték Kosztolányi híradásaival? Szerzőinket más „műnemeikben”, epikusként és drámaíróként szerették (s úgy is csak fenntartásokkal)?⁷² Hajdu Henrik szólaltatta meg még anyagunk Ibsen-dalbetéteit, az 1849-es „szózatot”, valamint Fröding versét; paradox módon eredetiből merítve, és anyagát Kosztolányinál mégis sokkal önkényesebben kezelve.

Így számolhatnánk be, nyolc évtized múltán M[arczinkó] F[erenc]-nek, egy általa bírált kezdetről és annak gazdag folytatásáról, Kosztolányi északi műfordításait elemezve-értékelve.⁷³

1 Vö. ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi és az orosz irodalom*, Bp., 1990, 119–166 (a továbbiakban ZÁGONYI, 1990); Uő, *Kosztolányi, a cseh, a lengyel és a szerb líra hírmondója*, Jelenkor, 1991. okt., 825–834; Uő, *Kosztolányi japán versfordításai – forrásaik fényében*, ItK, 1986, 3, 246–274; Uő, *Kosztolányi japán versfordításai – forrásaik fényében, II*, ItK, 1990, 1, 46–70; Uő, *Kosztolányi kínai vers-fordításai*, ItK, 1991, 5–6, 543–578.

2 SZABÓ Zoltán, *Kosztolányi Dezső = Ködlovagok. Írói arcképek*, szerk. THURZÓ Gábor, Bp., é. n. [1941], 273.

3 KARDOS László, *Kosztolányi műfordításairól*, Nagyvilág, 1985, 3, 400.

4 „Ha semmi más, ez a kötet egymaga hangsúlyozná és bizonyítaná az új magyar irodalomnak a múlt harcaiból kikerült erejét és diadalát, mert a nyelvnek olyan kulturált bőségét őrzi, amelyről az álnemzetieskedő tábor nem is álmodhatott.” MKLÓS Jenő, *Kosztolányi Dezső: Modern költők*, Világ, 1914, 22. sz., jan. 25., 41. – Sz[abolcsi] L[ajos] „az új magyar költészet forradalmáról”, K[árpáti] A[urél] „a modern magyar költői nyelvnek legszebb sikeréről” ír; vö. Sz. L., *Modern költők. Kosztolányi Dezső antológiája*, A Hét, 1914, 3, jan. 18., 32; K. A., *Kosztolányi Dezső: Modern költők*, Élet, 1914, VI. évf., 5. febr. 1., 155.

5 M. F., *Kosztolányi Dezső: Modern költők*, It, 1914, 347–348, 155.

6 Vö. Kosztolányi levele Juhász Gyulához, Szabadka, 1904. júl. 9. után = *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése*, Bp., 1959, 14.

7 J. P. JACOBSEN, *Pestis Bergamóban*, Jövendő, 1905, 31, júl. 30., 39; *Mogens*, uo., 47, nov. 19., 41.

8 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szini Gyula: Lelki kalandok*, Élet, 1909. jan. 3.; KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*, Bp. [1977], 145. Vö. még: ZÁGONYI, 1990, 80–81.

9 A Jövendő Jacobsen-versei: *Szürkület előtt* (1904, 44, okt. 30., 13), *Hangulat*, *Nagy volt az, mire tört az életem* (45, nov. 6., 25–26, MÉREY Sándor fordításai), *Ha itt rózsák lennének* (1905, 28, júl. 9., 39), *Arabesk* (1906, 4, jan. 21., 15; a fordító, ABÁDI Imre, jellemzi is Jacobsen költeményeit: „[...] Egy különös érzés, egy csodálatos, lélekbe vésődő hangulat rövid accordja valamennyi.” Uo., 16.) – A német nyelvű Jacobsen-sorozat idevágó kötete Jens

Peter JACOBSEN, *Novellen, Briefe, Gedichte*, Leipzig, 1905. (Arnold fordításai már előbb, 1887-ben keltek, így használhatta őket például Mezey Sándor is; a továbbiakban ARNOLD.)

10 Hans BETHGE, *Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit*, Leipzig [1907] (a továbbiakban BETHGE). Bethge antológiájáról, szerepéről a *Modern költők* keletkezéstörténetében l. ZÁGONYI, 1990, 124–125.

11 Vö. Jens Peter JACOBSEN, *Digte og udkast*, Kjobenhavn, 1900, 177, ARNOLD, 376, BETHGE, 85.

12 Otto HAUSER, *Die dänische Lyrik von 1872–1902. Eine Studie und Übersetzungen von ... Grossenhain*, 1904, (a továbbiakban HAUSER), *Öffentliche Wissenschaftliche Bibliothek*, Berlin, 66; JACOBSEN, *Sämtliche Werke*, Leipzig [1913], 850 (a továbbiakban MENDELSSOHN).

13 Az égi–földi ellentétpárt Hauser is, Mendelssohn is megőrzi: „Aber Freude der Erde erfüllt meinen Himmel”, „Sie ist das irdische Glück meines Himmels”.

14 Mündhárom német fordító igével él: „Und Flammen schlagen aus meinem Schnee” (Arnold), „Und Flammen, entspringend dem Schnee” (Mendelssohn), „Und Flammen lodern aus meinem Schnee” (Hauser).

15 Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ércnél maradóbb*, Bp., 1975, 158–170; Uő, *Színházi esték*, Bp., 1978, I. k., 171–200.

16 Vö. RUBINYI Mózes, *Ibsen Henrik*, Bp., 1919, 105.

17 Vö. Ivo ANDRIĆ, *Híd a Drinán*, Visegrádi krónika, Bp., 1958, 299; ZÁGONYI, 1990, 120–144; Uő, *Kosztolányi, a cseh, a lengyel és a szerb líra hírmondója*, Az 1. jegyzetben i. m., 825–827; SZABÓ Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek*, Bp., [1974], 270, 281–282. – Vas István még látta Kosztolányi könyvtárának Reclam-füzeteit; Szabó Lőrinc hagyatékában ma is megtalálhatók Friedrich Fiedler füzetes fordításai. (VAS István, *Nehéz szerelem*, Bp., 1972, 840; Kabdebó Lóránt szíves szóbeli közlése.)

18 Henrik IBSEN, *Sämtliche Werke in deutscher Sprache*. Erster Band. *Gedichte. Nachtrag zu den Gedichten. Prosaschriften. Reden. Catilina*, Berlin, 1903 (Egyetemi Könyvtár; a továbbiakban IBSEN, 1903, 1).

19 Vö. BETHGE, 265, Henrik IBSEN, *Digte*, 7. oplag, København, 1896, 178 (a továbbiakban IBSEN, 1896).

20 Vö. IBSEN, *Gedichte*, In deutschen Nachbildungen von Hermann NEUMANN, Wolfenbüttel, 1886, 35. (Bibliothek der Hansestadt Hamburg; a továbbiakban NEUMANN); Uő, *Gedichte*, Übertragen und erleuchtet von L[u]dwig PASSARGE, Leipzig, é. n. [1886], 125 (a továbbiakban PASSARGE); Bernhard BORNS, *Aus Ostfriesland*, Gedichte und Übersetzungen fremdsprachlicher Gedichte (1908; Ex Bibliotheca Regia Acad. Georgiae Aug.), 332. – A német nyelvű Ibsen-versek felkutatásában a felejtethetetlenül készséges segítőm, Helmut Röttsch professzor (Deutsche Bücherei, Leipzig) által küldött bibliográfia volt kiindulópontom (*Ibsen-Bibliographie*, Bearbeitet von Fritz MEYEN, 1928, Braunschweig–Berlin–Hamburg).

21 Morgenstern másik változata: Nach den Hütten Veschneter / Aus der Südhaine Pracht / Reitet ein Reiter / Nacht nun um Nacht. Vö. IBSEN, *Sämtliche Werke*, Zweiter Band, S. Fischer, Berlin, é. n. [1907, 1921], 103.

22 Vö. IBSEN Henrik *költeményeiből*. Az „utókor”-nak. Fölégetett hajók, Fővárosi Lapok, 1889. dec. 20., 349. sz.

23 IBSEN, 1896, 53, NEUMANN, 139, PASSARGE, 39, IBSEN, 1903, 1, 45.

24 Ágnes, Magyar Salon, XV. k., Bp., 1891. jún., 301.

25 Vö. KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Bp. [1938], 163.

26 IBSEN, 1896, 47, NEUMANN, 35, PASSARGE, 40, IBSEN, 1903, 1, 47.

27 Vö. IBSEN, 1903, 1, 47; Uő, *Sämtliche Werke*, Zweiter Band, *Komödie der Liebe*. Die Kronprätendenten. Brand. Peer Gynt, S. Fischer, Berlin, é. n. [1907, 1921], 353.

28 Vö. PASSARGE, 41, valamint IBSEN, *Brand*. Ein dramatisches Gedicht, Übersetzt von L. PASSARGE, Leipzig, [1881], 11 (Reclam Universal-Bibliothek 1531–1532). – Az eredetivel dolgozó Hajdu Henrik – finom szóképei mellett is – sokkal szabadabb Kosztolányinál; idézett részünk nála: „Nem, lágý tenyerem gyengéden emel, / s magába csókol a lelkem, / hol mindörökig friss fény repes, / és új örömökre felken.” Vö. HAJDU Henrik, *Skandináv költők*, Bp., 1964, 15 (a továbbiakban HAJDU, 1964).

29 Vö. Sigbjørn OBSTFELDER, *Digte*, Bergen, 1893, 83; BETHGE, 274. A bibliográfiai

adatokkal és a vers szövegével Kamilla Astaksen – Universitetet is Oslo Senter for Ibsen-studier Universitetsbiblioteket i Oslo – volt szívesen szolgálni.

30 *Irodalom. Verses játékok*. Strindberg három darabja, A Hét, 1913, 24. évf., 9, 142–143, kötetben: *Ércnél maradóbb*, 213.

31 Vö. August STRINDBERG, *Kammerspel. Ovåder. Brända tomten. Spöksonaten. Pelikanen. Svarta handskan* (A fekete kesztyű körül bonyolódik a „kamarajáték” meséje: elvész, s benne egy elkényeztetett, szeszélyes úri asszonyka ellopottnak hitt gyűrűje...), Stockholm, é. n., 291 (Kungl. Biblioteket, Stockholm, szövegéért Lars Olsson illeti köszönet); STRINDBERG, *Spiele in Versen. Abu Casems Pantoffeln. Fröhliche Weihnacht! Die Grosse Landestrasse*, Verdeutsch von Emil SCHERING, München, 1920, 105 (Strindbergs Werke. Deutsche Gesamtausgabe. Ez az a sorozat, melyre Schering élete jó részét áldozhatta, s melyről Szerb Antal borzadályal szól világirodalomtörténetében); KOSZTOLÁNYI, *Idegen költők*, Bp., [1988], 2. k., 503 (RÉZ Pál gondozásában).

32 Vö. STRINGBERG, *Dikter på vers och prosa samt Sömnångarnätter på vakna dagar*, Stockholm, é. n., 159 (*Solnedgång på havet*); BETHGE, 362 (*Sonnenuntergang am Meer*); STRINDBERG, *Sieben Cyklen Gedichte*, München, 1923 (ford. Emil SCHERING, hasonló címmel).

33 Vö. STRINDBERG, *Dikter på vers...*, 117; Hanns von GUMPPENBERG, *Schwedische Lyrik*, München, 1903, 203 (Bibliotheca Regia Monacensis); BETHGE, 363; STRINDBERG, *Gedichte in Vers und Prosa*. Aus dem Schwedischen von Otto HAUSER, Weimar, 1917 (Aus fremden Gärten; Deutsche Bücherei, Leipzig), 25. – Gumpenberg fordításai „formailag, ritmusban, rimelhelyezésben és strofaépítésben abszolút szigorral követik az eredetit” (Előszó, 5–6); Hauser szép Strindberg-portrét fest, s elismeréssel szól Schering munkájáról (Bevezető 8, 10); STRINDBERG, *Sieben Cyklen...*, 64 (*Feier-abend* címmel).

34 ‘de a parton még mindig a tenger morgolódik; / ez csak az elmúlt hét viharának holthullámszája.’

35 Ludwig PASSARGE, *Henrik Ibsen*. Ein Beitrag zur neusten Geschichte der norwegischen Nationalliteratur, Leipzig, 1883, 46.

36 PASSARGE, 22, NEUMANN, 4.

37 *Comödie der Liebe*. Deutsch von M. v. Borch = IBSEN, *Moderne Dramen*, I, Berlin, 1889, Verlag von S. Fischer; IBSEN, *Die Komödie der Liebe*. Schauspiel in drei Aufzügen, Deutsch von Philipp SCHWEITZER, Leipzig, é. n., Universal-Bibliothek 2700.

38 Vö. IBSEN, 1903, 1, 20–21, *Uő, Sämtliche Werke in deutscher Sprache*, Dritter Band, *Die Helden auf Helgeland. Komödie der Liebe. Die Kronpräsidenten*, Berlin, [1989], 85–86; *Uő, Sämtliche Werke*. Zweiter Band. A 27. jegyzetben i. m., 3–4.

39 Mark van DOREN, *An Anthology of World Poetry*, In English Translations by Chaucer, Swinburne, Dowson, etc. London–Toronto–Melbourne–Sydney, 1929, 926. – A kötet régebbi északi versanyagot tartalmaz csak (X–XIX. század), igaz, olyan rangos átköltővel is, mint Longfellow; modern skandináv szerzője csak Ibsen és Björnson, egy, illetve két verssel.

40 Az eredetiben „Solglad dag i hegnet have / skabtes dig til lyst og leg”, ‘A napfényes nap a kertben örömré és játékra hívott’.

41 Vö. Emil REICH, *Henrik Ibsens Dramen*. Sechzehn Vorlesungen, Dresden–Leipzig, 1894, 28; Kosztolányi olvasta – és Babitsnak is nyomatékosan ajánlotta – Reich könyvét; lelkesen hallgatta előadásait. *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése*, 46, 49, 51, 59. Vö. még: „[...] Falk Ibsen mása: az ifjú, harcrakész költő, aki merész paradoxonokkal küzd egy új erkölcsiségért.” Oskar WALZEL, *Henrik Ibsen*, Leipzig, é. n. (Insel-Bücherei Nr. 25.), 36.

42 Ibsennél „Hvorfor vil du spurven jage / fra din rige blomstergren”, Passargénál „Sperling”, Neumann-nál „Sperlingsschaar”, Borchnál – eufémikusan – „Vogel”, Morgensternnél hasonlóan „leichter Sänger”, illetve „Völklein”, Gosse változatában „the mellow thrush”. – Brandes meg is rója stílusbicsaklásaiért – épp színművünk kapcsán – a szerzőt; devalválódik általuk a komédia „szármalása és lendülete, az a legfelsőbb fokú isteni száguldás (Raserei), mely a középkor felfogása szerint a költészetet jellemzi”. Vö. Georg BRANDES, *Das Ibsen-Buch*, Dresden, 1923, 40.

43 Hajdu Henrik átköltése szabadabb-önkényesebb; szakaszunk harmadik–hatodik sora nála: „A reménység kenyerébül / néked is

jut egy falat. / Hidd el, csak nyersz, hogyha kedve / friss hitekkél hiteget.” Vö. IBSEN, *Színművek*, I. k., Bp., 1966, 304. (Ibsennél: „Lad den før som sangløn tage / din forhåbning en for en. / Tro mig, du ved byttet vinder, / tusker sang mod silding frugt”, ‘Hadd rabolja el az ének jutalmául reményedet, egyiket a másikért. / Hidd el nekem, nyersz a cserével, / énekre cseréled a késő gyümölcsöt.’)

44 Vö. *Ibsen a magyarokhoz*, Pesti Hírlap, 1980, 63, márc. 5., 6; LÁZÁR Béla, *Írók, művészek között*, Bp., 1918, 14–15; RUBINYI Mózes, i. m., 13–14; Henrik JAEGER, *Henrik Ibsen*, Dresden–Leipzig, 1890, 24; PASSARGE a 35. jegyzetben i. m., 10–11. (Közli Ibsen emlékezését is: „Mennydörgő verseket intéztem a magyarokhoz, melyekben az emberi jogok érdekében nyomatékosan buzdítottam őket, hogy tartsanak ki a »tirannusok« elleni igazságos harcukban.” *Catilina*. Drama in dre Akter, Forord, 1, Köbenhavn, 1875.)

45 *Vérző Magyarország*. Ezt a könyvet Kosztolányi Dezső szerkesztette. Bp., é. n. [1920?], 29, 69, 93, 173, 222. Az Ibsen-vers: 127. (A kötetre Réz Pál volt szíves felhívni figyelmemet.)

46 IBSEN, *Gedichte*. Übertragen von L. FULDA, *Neue Deutsche Rundschau*, 13 [1915], 1243–1262; *Uő, Jugendgedichte*, uo., 26 [1915], 94–104.

47 IBSEN, 1903, 1, 189. (Nachtrag zu den Gedichten.)

48 IBSEN, *Samlede verker*, Handrearsutg. bd. XIV, Oslo, 1937 (Kamilla Astaksen szíves levélbeli közlése, Oslo, 1993. júl. 20.).

49 Hajdu Henrik fordítása – Rubinyi bibliográfiája szerint már kész volt 1919-ben, kéziratban – ismét szabadabb s túlzásaival is erőtlenebb Kosztolányiénál: „A szabadság hőseire rátört egy nagyétű horda, / kincseiket e bakóhad őrjögön rommá tiporta. / Most ujjongjatok, ti fényes császárok! Szivetek rángva / verhet már, hisz újra alszik a szabadság drága lángja.” HAJDU, 1964, 7.

50 Erről I. ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi kései, névtelen Szologub-fordítása*, Szovjet Irodalom, 1990, 4, 150–151.

51 STRINDBERG, *Csöndes idill szombat estén*, A Pesti Hírlap Nagy Naptára az 1927-es évre, 142 (a továbbiakban PHNN).

52 Uo., 1933, 121. Vö. ZÁGONYI, 1990, 30–31.

53 JACOBSEN, *Selyemcipő az arany kaptafán. Arcképek körül*, PHNN, 1929, 156; Uő, a 11. jegyzetben i. m.

54 ARNOLD, 368, MENDELSSOHN, 852.

55 Vö. ZÁGONYI, *Kosztolányi, a cseh, a lengyel és a szerb líra hírmondója. Az 1. jegyzetben i. m.*, 830–832; Uő, *Kosztolányi és a szláv irodalmak. Kandidátusi értekezés*, Pécs, 1992, 161–162 (Az MTAK Kézirattára).

56 Vö. GYÓRY Vilmos, *Svéd költőkből*, Bp.; LEFFLER Béla, *Az újabb svéd líráról*, Debrecen, 1923, 15.

57 Br[igitte] Schroeter levélbeli közlése, Leipzig, 1988. ápr. 15.; KOSZTOLÁNYI Dezső, *Napló. Igen becses kéziratok (1933–1934)*, Bp., 1985, 99.

58 Gustav FRÖDING, *Téli éjszaka*, PHNN, 1935, 129; Uő, *Warmländische Lieder und andere Gedichte*, Aus dem Schwedischen von Erich NÖRRENBURG. Theodor Weicher Verlag, Leipzig, [1923], 4, 94 (Universitätsbibliothek Greifswald).

59 Vö. Verner von HEIDENSTAM, *Életem*, PHNN, 1935, 143; Alfred PÄTZOLD, *Schwedische Gedichte in deutschen Übertragungen*, Rydberg Fröding. Heidenstam, Privatdruck (Cottbus, 1941, „Meinen Freunden“ ajánlással), 43 (Deutsche Bücherei).

60 FRÖDING, *Dikter*, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 1945, 58; HEIDENSTAM, *Dikter*, Albert Bonniers Förlag, 1940, 340 (Kungl. Biblioteket, Stockholm).

61 Vö. ZÁGONYI, 1990, 110–117, 144–148. – A haldokló ősz: „[...] De ime már, / Eltűnt a gyors, a kurta nyár, / A sápadt ősz is félig halva / Mint feldiszített áldozat / Reszket a súlyos dísz alatt...” Alekszandr PUSKIN, *Anyégin Eugén*. Regény versekben, ford. BÉRCZY Károly, Bp., 1947, 179; Uő, *Евгений Онегин*, Москва, 1969, 183. („Но лето быстрое летит. / Настала осень золотая, / Природа трепетна, бледна, / Как жертва пышно убрана...”).

62 ‘Suhanjunk hát lágyan, / szemléljük hát / az erdő fehér palotáját, / a padlózat fehér márványkavicsait, / a gallyak fehér boltozatát, amely az égig ér.’

63 Hajdu Henrik variánsa ismét szabadabb: az égbe nyúló ágú erdőt harasztá zsugorítja, hogy aztán majd ebből nőjön ki az „álom és csoda”: „Vén harasztunk már a / téli mese

vára – / nézz csak, nézz oda! / Jéggpadló és hóbolt / vár ott minden kőbort, / álom és csoda.” HAJDU, 1964, 174. (Ibsen- és Fröding-szövegértelmezéseimhez fűzött szíves szómagyarázataiért Masát Andrást, az ELTE Skandináv Tanszékének vezetőjét illeti köszönet.)

64 Stjárnorna med sorgens / silver smycka borgens / genombrotta tak, / dunkla skuggor glida, / sakta genom vida / skymtande gemak”, ‘A csillagok a bánat ezüstjével / díszítik a kastély / áttört mennyezetét, / sötét árnyak siklanak át / csendesen tovább / a fénylő termen.’ – Hajdu fordítása teljesen szabad: „Néhány pára fáradt / fátyla rejti várad, / csillagszűrte köd. / Ezalatt a háttér / híg árnyéka átér, / és homályba főd.” HAJDU, 1964, 175.

65 KOSZTOLÁNYI, *Modern költők. Külföldi antológia, Élet*, Bp., 1914, III.

66 Vö. *The New Encyclopaedia Britannica*. Chicago–Auckland–Geneva[...], 1989, Vol. 6, 465, Vol. 11, 320. Teljes Ibsen-sorozat kettő is jelent meg 1906 és 1912 közt, s egy verseskötet is: *Lyrics and Poems from Ibsen* (1912, F. E. GARRETT fordítása-szerkesztése?) Uo., Vol. 6., 228.

67 Kosztolányi héber-jiddis, török, perzsa és bengáli (indiai) műfordításai külön – készül – dolgozat témája.

68 Mindössze két-két verset tartalmaz Frödingtől és Heidenstamtól, egy zsánerkép-szerű verse – *Der Dichter Wennerholm* – közös Nörrenbergével; vö. BETHGE, 343–348; NÖRRENBURG, i. m., 79.

69 Ibsen lírájáról nálunk először – és valószínűleg egyedülállóan – BARÁTH Sándor közöl tanulmányt: *Ibsen lírája*, Kelet Népe, Bp., 1911, 108–116. (Fordításában – Kosztolányit megelőzve – talán Passarge és Morgenstern nyomán – megjelenik a Dél-kép: „Gúnytól menekülve / Hajóra felül / S napfénybe, derűbe / Kék Délre repül.”)

70 Vö. RÓNAY György, *Rába György: A szép hűtlenség* = Uő, *Olvasás közben*, Bp., [1971], 365–366; ZÁGONYI, 1990, 208–209.

71 A *Pesti Hírlap Nagy Naptárán* kívül (munkám befejezése után akadtam rá) ismételtlen, másutt is közölte, valóban „idill”-ként, elhagyva az ötödik versszakot. Vö. *Csendes idill szombat estén*. Strindberg Ágoston után, Ország-Világ, 1928, 49. évf., 12–13. sz., 89.

72 Vö. BABITS Mihály, *Az európai irodalom története*, Bp., 1957, 466–468; SZERB Antal, *A világirodalom története*, Bp., 1958, 715–722, 856–860.

73 Dolgozatom befejezése után, feltételezhető angol közvetítőket keresve, bukkantam rá Edmund GOSSE önálló munkájára: *Northern Studies*, London–Felling-on-Tone (1890, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), valamint – W. A. CRAIGIE társszerkesztésével – *The Oxford Book of Scandinavian Verse XVIIth-XXth Century*, Oxford, 1925 (Egyetemi Könyvtár). Az előbbi Ibsen-fejezetében Gosse *A költő dalol* (*In the Orchard*) fentebb említett szövegén kívül szép Ágnes-fordítását is adja, a *Brand* legmelegebb méltatása kíséretében („[...] csodálatos, [...] hogy sose veszít energiájából vagy érdekességéből; ez magában is csoda”, 57–58). Az utóbbi számos dán, norvég, svéd szövege közt sem közöl verseink közül egyet sem, a két drámarészlet kivételével. A két műről Gosse most még mélyebb hódolattal szól („[...] *A szerelem komédiája* farce, a *Brand* kantáta, a *Peer Gynt* opera”, 149); Frödinget pedig a XIX. század második felének nagy európai lírikusai közé sorolja (uo., 216). Ami mindennél fontosabb, *Kosztolányinak rendelkezésére állhatott a Northern Studies*, s 1913-ban már figyelembe vehette Gosse Ágnes-szövegét. Az első versszak általam eredetbizonyításul idézett két sora megengedi ezt: „I am weaving a net meshes small, / And the meshes are my singing”; a negyedik versszak párhuzamának („Wind” – „fuvalom”) azonban nincs Gosse-nél nyoma: „That I am a butterfly, bright and young, / A swinging butterfly, say you?” – Ibsen szintén

pótlólag megismert levelezéskötetéből (*Sämtliche Werke in deutscher Sprache*, Zehnter Band, *Briefe*, S. Fischer, Berlin, 1906) nyomon követhető a költő fordítóihoz, Passargéhoz és sokkal inkább Gosse-hoz fűződő baráti kapcsolata (Schweitzer „csak” vacsorát adott a Weimarban időző neves vendég tiszteletére); az őt Angliában népszerűsítő Gosse iránti mély hála s két szemelvényünk angol átköltésének feltétlen elismerése. (I. m., 181–183, 186–187, 200 stb., stb.) – S kézhez kaptam végezetül Gosse Ibsen-monográfiáját (Edmund GOSSE, *Ibsen*, London, 1907) és Garrett fordításkötetét (Fydel Edmund GARRETT, *Lyrics and Poems from Ibsen*, London–New York, 1912, Public Library, Croydon) is; vö. 66. jegyzet. Gosse kötete verseinkből csak *A szerelem komédiája* egy szakaszát tartalmazza (90.); Garrett munkája sem támasztja alá a *Modern költők* Ibsen-szemelvényeinek angol eredetét: nincs bennünk kulcshelyeink – a „Dél”-iránymegjelölés, a „Rövid akkord”, „a lengedező fuvalom” – megfelelője; nála e helyek „To skies that were brighter / Turned he his prongs”, „It was but a feast / With the dark coming on”, „If I am a butterfly, dainty and fresh, / Then follow as gaily I flee” (16, 5, 77). – *A költő énekel* sem eredhet aztán Garrett-től; „a seregélyt” hívó „kéklő magas”-kép ott Ibsent követi: „From your boughs’ rich blossom-burden / Why the hungry chaffinch scare?” (47.) – S egy pontosítás: Frödinget Hajdu Henrik mutatta be nálunk először; publikációjával (*Téli éjszaka*, Nyugat, 1934, 5. márc. 1., 251) megelőzve Kosztolányi közlését.